

Győri céhes kiváltságlevelek a 16–18. századból

I. kötet

A győri német varga, fazekas, süveggyártó és takács céhek
kiváltságlevelei

A bevezetőt írta: Bagi Zoltán Péter

A kiváltságleveleket átírta, fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta: Vajk Borbála és Bagi Zoltán Péter

A fordításokat lektorálta: D. Szakács Anita, Kalotai Noémi, Szabó Ádám

A kötetet szerkesztette: Vajk Borbála és Bagi Zoltán Péter

Tördelőszerkesztő: Kovács László

Az eredeti oklevelekről a képeket készítette: Nagy Ferenc

Szerkesztőség: Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 9022 Győr, Rákóczi Ferenc utca 1., titkarsag@gyorileveltar.hu

Nyomda: PALATIA NYOMDA & KIADÓ KFT., 9026 Győr, Viza utca 4. Nyomdavezető: Radek József

ISBN 978-963-88533-1-8

A kötet az Emberi Erőforrások Minisztériuma és Győr Város Önkormányzatának támogatásával készült

Kedves Olvasó!

Győr 2021-ben ünnepelte, hogy V. István 1271-ben hospeseit a mai Káptalándombon álló várába költöztette és számukra a székesfehérvári polgárok szabadságait adományozta kiváltságlevelében.

Ahhoz, hogy a város méltóképpen meg tudja ünnepelni történelmének e fontos sarokpontját, meg kell ismerünk és be kell mutatnunk a közösség múltjának a kincseit. Ezek segítségével felvázolhatjuk azt a fejlődési utat, amelyet Győr bejárt, és amelynek köszönhetően a mai Magyarország egyik meghatározó kulturális, képzési és gazdasági központjává vált.

A Győr Megyei Jogú Város Levéltárának gondozásában megjelenő kötet a legkorábbi győri céhek kiváltságlevelei közül négyet mutat be. Már a 14–15. századból ismerünk olyan forrásokat, amelyekben Győrben dolgozó szabókról, szűcsökről, vargákról, szíjgyártókról, ötvösökről,

kőfaragókról, mészárosokról és kovácsokról tesznek említést. Ők látták el mind a város lakóit, mind a püspökséget, és a káptalan tagjait, illetve a pannonhalmai bencés apátságot is termékeikkel. A 16. század közepén, az Oszmán Birodalom előretörése miatt végvárrá váló Győrbe érkező magyar és német zsoldosokkal együtt új iparosok és új szakmák is megjelentek a városban a hadi szükségletek és igények kielégítésére. Ennek egyik ékes bizonyítéka a német varga céh létrejötte. Győr oszmán kézből való visszavételét követően (1598) a város lakóinak visszaköltözésével a céhek is visszatértek, és a megszállás alatt elveszett eredeti kiváltságleveleiket megújították.

Ilyen régi-új céhdiploma a takácsoké, a süveggyártóké és a fazekasoké is, amelyeket a 17. század folyamán bocsátottak ki. Ezek befotózott eredeti (fakszimile), átírt és lefordított változatát veheti kezébe most a Tisztelt Olvasó. Reményeink szerint ez a forráskiadvány nem csupán a helyi közösség lokálpatriotizmusát erősíti tovább, hanem a tudományos közösség számára is fontos adalékkul szolgálhat.

Szívügyünk Győr!

A handwritten signature in black ink, which appears to read "Dézsi Csaba András". The signature is fluid and cursive.

Prof. Dr. Dézsi Csaba András
Győr polgármestere

BEVEZETÉS

Győr Megyei Jogú Város Levéltára egy új sorozatot kíván útjára bocsátani, amelyben az intézményben őrzött céh kiváltságokat szándékozunk a nagyközönség elé tárni. Elsőként a 16. és a 17. század során kiállított privilégiumok közül négyet, a német vargákét, a fazekasokét, a süveggyártókét és a takácsokét. Az iratokat minden esetben eredeti nyelven, magyarra fordítva és faksimile adjuk közre, illetve a későbbi feldolgozásukhoz elengedhetetlen tudományos apparátussal is ellátjuk. A szövegkiadást megelőzően azonban szükséges áttekintenünk a győri kézműipar kutatásának másfél évszázados történetét. Röviden be kell mutatnunk a céhrendszer kialakulását a középkori és kora-újkor Magyar Királyságban és Győrött. Mindezeket túl pedig elemeznünk kell magukat a közreadott iratokat is.

HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

Szádeczky Lajos az *Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon* című, 1913-ban megjelent művének II. kötetében található kataszterében összesen harminc győri céhet sorolt fel.¹ Jankó László az 1934-ben a *Győri Szemle* hasábjain megjelent, a győri ötvösök több, mint három évszázados történetét bemutató tanulmányában pedig úgy fogalmazott, hogy „a győri céhek artikulussainak a város levéltárában őrzött másolatok gyűjteményéből (*Articuli Contuberniorum Cehales*) összesen 36 céhet tudunk kimutatni. Ennyi szerepel pl. 1790-ben is, amikor a győri városi tanács kiküldi az egyes céhekhez a céhbiztosokat. És még több céh és céhszerű alakulás is lehetett Győr városában, mert több iparág, mint rézműves, ónműves, bábos, szítás, óracsináló, festő, fésűcsináló, húskészítő stb. nincs is az egybegyűjtött szabályzatokban, holott, hogy voltak, nyomukat másutt megtaláljuk.”²

A győri céhek történetével kapcsolatosan egy-egy adatot már Villányi Szaniszló is közreadott a *Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelkek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században* című, 1882-ben megjelentetett művében.³ Még ugyanebben az évszázadban Győr szabad királyi város vezetésének felkérésére Szávay Gyula adta ki az első győri várostörténetet. A Millennium tiszteletére 1896-ban *Győr. Monográfia a város jelenkorából, a történelmi idők érintésével* című művében a szerző *A kereskedelem történetéhez, illetve Az ipar történetéhez* című fejezetekben a győri „sapkakereskedők” (süveggyártók) perével foglalkozott, valamint eredeti nyelven közreadta az ötvös, a német varga, a borbély, a csizmadia, a téglágetető, a molnár és a kalapos céh szabályait. Emellett az 1813. évben kibocsátott hivatalos árszabást is közölte. Szávay azonban az általa kiválasztott iratokat egyáltalán nem elemezte, csak egyfajta kordokumentumként adta közre azokat. A 19. század végének tudományosságára szintén jellemző módon a süveggyártók kiváltságlevelének csak a magyar részeit jelentette meg, míg a kiadásából hiányzott mind a latin, mind a német nyelvű rész.⁴

A győri iparosság és a helyi céhek történetének első valódi tudományos vizsgálatára, és ezek eredményeinek a közzétételére a 20. század húszas- és harmincas éveiben került sor. Természetesen itt elsősorban Bedy Vincének a *Győri Szemle*ben megjelent tanulmányaira kell gondolnunk, amelyek közül kiemelkedik a halálát követően, 1941-ben és 1942-ben hat közleményben sajtó alá rendezett, *Adalékok a győri ipar történetéhez* címmel megjelentetett műve.⁵ Bedy munkássága mellett említést kell tenni a már idézett Jankó Lászlóról, aki öt tanulmányt szentelt a győri ötvösség több, mint három évszázados történetének a bemutatására; valamint Csizmadia Andor írt értekezést a győri érdekképviselőknek a közösség életében betöltött szerepéről.⁶

A 20. század második felében a téma kutatása újabb lendületet vett, az eredmények közzétételére elsősorban az *Arrabona* folyóirat hasábjain került sor.⁷ Az addig inkább jellemző történelmi feldolgozások kiegészültek a néprajzi megközelítések eredményeivel. Mucsi Józsefné egy tanulmányban, míg Czigány Béla egy egész cikksorozatban dolgozta fel a hajósmolnárok történetét.⁸ Timaffy László szíjgyártókkal, a

nyereg mesterekkel, a fémművesekkel, késesekkel és köszőrűsökkel;⁹ míg László Ferenc a mészárosokkal és a csizmadiákkal foglalkozott.¹⁰ A soproni és a győri céhes életet is feldolgozó Domokos Ottó külön munkákat szentelt a helyi kesztyűsöknek, takácsoknak, szappanosoknak és szíjgyártóknak.¹¹ Meg kell még említenünk, hogy Lengyel Alfréd 1965-ben egy forrásgyűjteményt adott közre *Győr Megye történetének írásos emlékei (1001–1918)* címmel. Ebben a győri fazekasok kiváltságlevelének első hat, míg a takácsok privilégiumának a tizenötödik, tizenhatodik, tizenhetedik és tizennyolcadik artikulusát jelentette meg. Az átírt iratrészletekről fotót is közölt a kötetben.¹²

Míg az említett tanulmányok egy-egy céh történetét vagy inkább annak egy részletét járták körül, addig két mű átfogó képet adott a győri kézműipar múltjáról. Balázs Péter 1975-ben az *Arrabona* hasábjain adta közre a helyi céhrendszer 19. század elején tapasztalható problémáival foglalkozó cikkét, míg Gecsényi Lajos négy évvel később, 1979-ben ugyanazon periodikában megjelent munkájában a 16. és 17. századi győri iparosság egészét mutatta be és elemezte annak sajátosságait.¹³

A rendszerváltozást követően ismét új impulzusokat és megközelítési lehetőségeket kapott a céhek kutatása. Ennek köszönhetően Horváth József a 17. század elejéről fennmaradt iparos-végrendeletekkel kapcsolatos kutatásainak eredményeit adta közre,¹⁴ míg Perger Gyula egy mézesbábos 1721. évi hagyatékát dolgozta fel.¹⁵ Nemesné Matus Zsanett pedig a prozopográfia módszereit felhasználva rekonstruálta a győri magyar csiszár-, szíj-, nyereg- és lakatgyártó céh tagságát.¹⁶ Nemesné munkájához nem csupán a városi és az egyházmegyei levéltárban található dokumentumokat használta fel, hanem a helyi múzeum anyagában található céhes iratokat is. Emellett már korábban kezdetét vette a szintén ezen intézményben található tárgyi emlékek közreadása is. Így a (gazdaság)történeti és néprajzi mellett megjelent a művészettörténeti megközelítés is, amely tovább gazdagította a győri céhekre vonatkozó ismereteinket. Ezen a téren mindenképpen ki kell emelni Szabó Péter munkásságát.¹⁷ A több évtizedes kutató és feltáró munka eredményének tekinthetjük a 2010-ben „...remekdarabjaikat bötsülettel elkészítvén...” *A céhek tárgyi emlékei a Xántus János Múzeumban* címmel megjelent igen informatív és szép kivitelű katalógust, amely munkát már Nemesné fejezte be.¹⁸ A historiográfiai áttekintés végén meg kell említenünk, hogy Nemesné – eddigi kutatásainak eredményeit összegezve – rövid összefoglalást készített a győri iparosságról a kezdetektől 1872-ig.¹⁹

A helyi céhek iratanyaga időről-időre országos kiadványokban is feltűnt, felsorolásuk – mint már említettük – Szádeczky kataszterében is megjelent.²⁰ A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete a kétezres évek elején kezdte meg a Királyi Könyvekből összegyűjtött céh kiváltságok közreadását. A Tuza Csilla és Vissi Zsuzsanna által gondozott három kötetben a győri kézművesség különböző iratai szintén napvilágot láttak.²¹ Ennek során a helyi takácsok két kiváltságlevelét is megjelentették. A magyar takács céh esetében azonban – Szávay munkájához hasonlóan – egy csonka kiadásról van szó, hiszen hiányzott a latin nyelvű bevezetés és a későbbi kiegészítések, illetve a megerősítések sem kerültek bele.²² Érdeemes még megemlítenünk, hogy Tuza Csilla a 18. századi állami céhszabályozással kapcsolatos kutatásainak eredményeit 2018-ban egy önálló monográfiában jelentette meg, amelyben mind Győr városára, mind a vármegyére vonatkozóan számos utalást találunk.²³

CÉHEK A KÖZÉPKORI ÉS KORA ÚJKORI MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN ÉS GYŐRÖTT

A középkori Magyar Királyság városaiban már a kezdetektől különböző kézművesek telepedtek meg, akik a leginkább szükségleti cikkeket állítottak elő. Az 1379-ben készült soproni és pozsonyi adójegyzék alapján Granasztói György arra hívta fel a figyelmet, hogy az adófizető polgárok között a kézművesek aránya általában 20 és 30 százalék körül mozgott.²⁴ Bácskai Vera ezt azzal egészítette ki, hogy a kisebb városokban ez az arányszám alacsonyabb, becslése szerint 17 és 20 százalék között lehetett.²⁵ Közülük jellemzően a különböző ruházati cikkek előállítói, a varga-, a posztónyíró, a szűcs- és a szabómesterség képviselői alkották a legnépesebb csoportot. Mellettük megjelentek a városi lakosság mindennapi igényeit kielégítő egyéb mesterek, mint a mészárosok, kovácsok, bognárok, kádárok, asztalosok, kőművesek, ácsok, lakatosok és fazekasok. Rajtuk kívül egy-egy nagyobb városban vagy püspöki székhelyen olyan luxuscikkekkel foglalkozó iparosok is, mint a kőfaragók, ötvösök vagy fegyverkészítők képviseltették magukat.²⁶

A Magyar Királyság városaiban megjelenő kézművesek a 14. század folyamán elkezdték létrehozni saját érdekvédelmi szervezeteiket, a céheket.²⁷ De mi is ez a testület? A céh ugyanazon településen egyazon kézművességgel foglalkozó mesterek munka-, és érdekvédelmi-, tehát gazdasági és egyben vallási szervezete volt. Előfordult, hogy több település kézművesei, illetve egy helyen több iparág művelői tömörültek céhbe. Ezek voltak az úgynevezett egyes céhek.²⁸ Tagjainak kötelességeit és kiváltságait a privilégiumok, a céhlevelek rögzítették, amelyeket az uralkodó, a földesúr vagy a város előljárósága érvényesített és időről-időre újra megerősített.²⁹

Szűcs Jenő megállapítása szerint a céhek szervezésének folyamata településenként és iparáganként más-más időpontban játszódott le.³⁰ Kutatásai alapján Bácskai úgy vélte, hogy a 15. század elején egy-egy városban 8–10 céh működött.³¹ Az sem számított azonban példa nélkülinek, hogy egy-egy kézművesség képviselői nem szerveződtek céhbe. Szűcs becslése szerint még a 15. század végén is a mesterségek legfeljebb egyharmada alakíthatott ki céhszervezetet.³² Azaz a középkor végéig a kézműveseknek csak egy része, igaz, többnyire a legnépesebb szakmák képviselői hozták létre saját céhüket.

Az igen szűk keresztmetszetű egykorú források arra utalnak, hogy Győr a 15. század második felére egy szűkebb piaci körzetet ellátó, ám pezsgő forgalmú helyi gazdasági centrummá vált. Piacra letek itt a környék mezőgazdasági terményei, míg kézművesipara nem csupán a polgárokat, illetve a püspökség, a káptalan és a közeli szentmártoni apátság igényeit szolgálta ki, hanem a város tágabb környékét, a környező falvakban lakókat is. A győri mesterek között is jellemzően a ruházati cikkek előállítói, a varga-, a posztónyíró-, a szűcs- és a szabómesterség képviselői voltak túlsúlyban. Előbbiek a városon belül egy meghatározott helyen laktak (*platea sutorum – Varga wcca*). A szűcs, a posztónyíró és a szabó mesterek legényei 1523-ban egy szociális és vallási jellegű társulást (*kalendinum collegium seu ceha*), közös céhalakulatot hoztak létre, amely működését Gosztonyi János püspök (1510–1525)³³ és a káptalan is megerősített.³⁴ Mindezeket figyelembe véve nem csodálkozhatunk azon, hogy a 16. század első felében a város bírái és esküdtjei között szűcsöket, posztónyírókat és szabókat is találunk.³⁵

A ruházati cikkek előállítói mellett már a középkori Győrött is megjelentek a város lakosságának mindennapi igényeit kielégítő mesterek. A káptalan hússzékét bérlő mészárosokról az első feljegyzés 1391-ből származik. Rajtuk kívül a fennmaradt források leggyakrabban a szíjgyártókat és kovácsokat, valamint a püspök, a káptalan, az apát vagy a tehetős polgárok megrendeléseire dolgozó kőfaragókat és ötvösöket említik.³⁶

A város életében éles korszakhatárt jelentett a 16. század közepe. Az Oszmán Birodalom előrenyomulásával Győr hadászati jelentősége felértékelődött. A három folyó találkozásánál épült püspökvár és káptalani város Bécs és Alsó-Ausztria védelme szempontjából stratégiai fontosságúvá vált, ezért a század közepén elkezdődött a védműveinek, bástyáinak és az azokat összekötő kurtináknak a kiépítése.³⁷ Ezzel párhuzamosan az alsó-ausztriai rendek zsoldján jelentős létszámú német és magyar hadat rendeltek ide, akikkel együtt hivatalnokok (élszűcsök, fizetőmesterek, építészek) és azok szolgálói érkeztek Győrbe. Emellett az oszmán hódítás elől menekülők is a városban kerestek védelmet. Mindezek következtében Győr lakossága jelentősen gyarapodott, amely magával hozta a különböző iparcikkek, luxuscikkek és szolgáltatások iránti kereslet megnövekedését is.³⁸

A KIVÁLASZTOTT CÉHKIVÁLTSÁGOKRÓL

A megnövekedett kereslet tehát hozzájárult ahhoz, hogy egyazon, vagy akár különböző iparágak mesterei céhbe tömörüljenek, közös szabályaikat írásba rögzítsék és hitelesítsék.³⁹ A 16–17. századi Magyar Királyságban nem létezett központilag szabályozott céhpolitika, ipartörvény, vagy bármiféle iparúzsre vonatkozó uralkodói rendelet.⁴⁰ Ennek megfelelően kiváltságaik és kötelezettségeik – akár egyazon kézművességen belül is – leginkább a helyi sajátosságokat és akaratot tükrözték; de az is előfordult, hogy már létező, máshol írásba foglalt és alkalmazott cikkelyeket vettek át.⁴¹ A kiválasztott győri céhkiváltságok esetében mindkét attribútummal találkozhatunk.

Kezdjük vizsgálatunkat e témakörben a német vargák privilégiumával, amelyet 1582. március 1-jei dátummal állítottak ki. Bár a bevezetésben azt olvashatjuk, hogy az iratot a bécsi és más alsó-ausztriai

városokban élő vargák céheinek „szokásos és használatos” szabályzata alapján dolgozták ki, ám mégis ez esetben egyedi jelenséggel állunk szemben. A kiváltságlevélből kiderül, hogy a győri had *Obristja*, Andreas Teufel⁴² a városban és a hozzá tartozó végvidék végházaiban élő és dolgozó vargák kérésre engedélyezte egy céhszabályzat megszövegezését és elkészítését, amit aztán jóvá is hagyott.⁴³ Már Villányi Szaniszló felhívta a figyelmet arra, hogy az alsó-ausztriai rendek zsoldján felfogadott végvidéki lovasok és gyalogosok, valamint családjaik ellátására jelentős számú mesterember érkezett a városba.⁴⁴ Mivel ezen iparúzők a győri regiment⁴⁵ alá tartoztak, azaz regiment-alattvalók voltak, így a mindenkori *Obrist* joghatósága alatt álltak. Teufel pedig ennek érvényt is kívánt szerezni, ahogyan ezt a kiváltságlevél záró rendelkezésében igen világosan és nyomatékosan tudtára adta a német vargáknak: „Másképp, nem csupán a varga céh mostani mesterei részére – akik nekem, mint *Obrist*nak és a regimentemnek egyébként hozzám és alám, a had szolgálatára rendelték – [tiltom] ezen engedélyezett céh szabályzatuk és szabadságuk elvesztésének terhe mellett, hogy ők most, vagy a jövőben a [győri] magyar polgárok bírósága elé álljanak, illetve a [győri] polgárjogot felvegyék; hanem azon vargák is, akik itt háznál laknak és a céh mesterévé akarnak lenni, tartsák magukat [ettől] távol, és nekem, mint *Obrist*nak és az említett alám rendelt regimentnek ellenkezés nélkül minden megillető ügyben és esetben mindenkor alázatosan és engedelmesen magukat alávéssék.”⁴⁶

A regiment-alattvalók száma, bár több alkalommal is igyekeztek korlátozni beköltözésüket, a 17. század elejére annyira megnövekedett, hogy a káptalan – amely állandó hatásköri vitában állt a győri *Obrist*tal – az uralkodóhoz, majd a magyar rendi gyűléshez fordult sérelmei kivizsgálása és jogorvoslata végett. Ennek eredményeként, az utóbbi 1625-ben hozott határozata szerint a regiment-alattvalók személyükben az *Obrist*, míg háztelkeik tekintetében a káptalan és a város joghatósága alatt álltak.⁴⁷ Így a német vargák a 17. század folyamán is a győri had mindenkori parancsnokának fennhatósága alá tartoztak. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy privilégiumuk 1665. április 3-án kelt kiegészítését az akkori generális kapitány, Raimondo Montecuccoli⁴⁸ erősítette meg.⁴⁹

Mint láttuk, az uralkodó által Győrbe rendelt had lábbelikkel való ellátásáért felelős varga céh esetében egy ismeretlen eredetű céhszabályzat alapján a helyi viszonyokat tükröző artikulusokat fogadott el Teufel a mesterek kérésére. Tagsága németekből állt ugyanúgy, mint a süveggyártóké.⁵⁰ Utóbbiak esetében már biztosan tudjuk, hogy az 1637. évben a győri káptalan, Trakostyáni Draskovich György győri püspök (1635–1650)⁵¹ és a Győrbe rendelt hadak parancsnoka, Philipp Graf von Mansfeld⁵² függőpecsétjeik által megerősített kiváltságlevelük alapjául a bécsújhelyi süveggyártók 1630-ban készített privilégiuma szolgált. Ennek átalakítását és újbóli megszövegezését pedig azért kérték az ottani mesterek, mivel az általuk 1187-ben átvett milánói céhes kiváltságokat ekkora már meghaladottnak és elavultnak tartották.⁵³ A győri süveggyártó mesterek részére tehát ezt a harmincnégy artikulusból álló, német nyelvű kiváltságlevelet írta át a káptalan, amit az Újvárosban megtelepedett és Tulner Péter⁵⁴ által képviselt mesterek kéréseit figyelembe véve további hét, latin nyelven íródott cikkellyel egészítették ki. Azaz azt is mondhatjuk, hogy a győri viszonyokhoz igazítottak. Ezek közül az első két artikulus a céhtagok hitéletével foglalkozott,⁵⁵ míg a harmadik azt rögzítette, hogy a céh felett a város földesurának, azaz a káptalannak van joghatósága. A további négy cikkelyt annak szentelték, hogyan kell eljárni a vásárokon feltűnt konkurens süveggyártókkal, kontárokkal (himpellérekkel) és idegen kereskedőkkel szemben.⁵⁶

Hiába próbálták azonban a céhtagok a konkurenciát kizárni, „adminisztratív eszközökkel” kereskedésüket a heti és országos vásárokon ellehetetleníteni, 1642-ben újra a káptalanhoz kellett fordulniuk ez ügyben. Ugyanis a kereskedők, szabók, takácsok és más polgárok hordószámra hozták és árulták a süvegeket. A káptalan a városbírónak meg is parancsolta, hogy a céhtagokon kívül senkinek se engedélyezze ezen portékákkal való kereskedést.⁵⁷ Ezt 1649. május 25-én Pozsonyban III. Ferdinánd német-római császár és magyar király (1637–1657) megerősítette. A győri süveggyártók panaszát, az erre adott rendelkezést és a királyi megerősítést is a kiváltságlevélbe bemásolták.⁵⁸

A káptalan és az uralkodó mellett 1743. július 9-én a város tanácsa is megerősítette a süveggyártó céh kiváltságlevelét. Ezt azért tartották fontosnak a testület tagjai, mivel a város felett a káptalan földesúri joghatósága megszűnt. Mária Terézia ugyanis 1743. március 6-án kiadta azt a kiváltságlevelet, amely a Győrben polgárjoggal rendelkező lakosokat kollektív nemesi kiváltságokkal ruházta fel. Azaz a település szabad királyi városi rangra emelkedett.⁵⁹

Bedy úgy fogalmazott, hogy a takácmesterség megtelepedése Győrben az ide rendelt zsoldosokkal kapcsolható össze. Állítása szerint munkájukra a helyi polgárok körében is nagy kereslet mutatkozott, így hamarosan a németek mellett magyar takácsok is megjelentek a városban.⁶⁰ Ezen gondolatmenet jogosságát azonban kétségesnek tekinthetjük. Ez az iparág ugyanis már korábban jelen lehetett a püspöki székhelyen. Vélhetőleg számuk jelentősen gyarapodott az ide rendelt had, a helyi lakosság és az oszmán hódoltatás elől a környékről betelepülők megnövekedett igényeinek a kielégítése miatt. A kérdés tisztázása további kutatást igényel. A német takácsok hagyománya szerint első céhszabályzatukat – az 1552-ben kiállított pozsonyi alapján⁶¹ – Győr oszmán megszállását (1594–1598) követően, 1600 körül állította ki II. Rudolf német-római császár és magyar király.⁶² Maga az irat az 1809. évi francia ostrom során elveszett, ám a pecsétjük a tizenkét mester monogramjával és az 1601-es évszámmal fennmaradt.⁶³

A magyar takácsok 1625-ben újra Pozsony városához fordultak, hogy onnan egy önálló céh alapításához az 1552. évi szabályzat másolatát elkérjék. A közbenjáró Benkovics István,⁶⁴ Pápai János, Rövid András és Szalai Márton⁶⁵ indoklása szerint erre azért volt szükség, mivel a korábbi a had mellett dolgozó takácsok (regiment-alattvalók) maguknál tartották. A közöttük támadt vita miatt kellett a hiteles másolat. Ezt meg is kapták; ám nem az eredeti nyelven, hanem már magyarra fordítva, egy latin nyelvű bevezető résszel.⁶⁶ A húsz artikulusból álló céhlevelet a győri káptalan a következő, 1626. esztendőben további öt cikkellyel egészítette ki. Ezek közül az első kettő vallási előírást tartalmazott, míg a továbbiak az inasok számát (3.) és a legények fizetését (4.) határozták meg. Az utolsó artikulus pedig arról rendelkezett, hogy a céh szabályai a vidéki mesterekre is érvényesek.⁶⁷ Ezt a céhlevelet erősítette meg I. Lipót német-római császár és magyar király (1657–1705) 1692. július 16-án Bécsben Jován Ádám céhmester, Fortner Gergely⁶⁸ és Fülöp János⁶⁹ mesterek közbenjárására.⁷⁰ A privilégiumokat tartalmazó irat azonban a „német nemzeti-ségű takácsok kezére került, akik azt bizonyos cikkelyekben és pontokban megsértették, és az előírt szerződést egyáltalán nem tartották tiszteletben, hanem kölcsönösen a másikat vádolták, és ugyanazt a céhlevelet az említett német nemzetiségű takácsoktól nem kaphatták vissza, hogy birtokolhassák”.⁷¹ Emiatt Jován, Fortner, Fülöp és Basi Mihály⁷² a magyar takácsok nevében egy új céhlevél megerősítését kívánták a káptalantól. Ez az eredeti, 1625-ben kért pozsonyi privilégium másolatán és az 1626-ban hozzáfűzött cikkelyeken alapult, amelyet ki is egészítettek. Az 1692. évi irathoz ugyanis három új artikulust csatoltak: a másodikat, a hetediket és a huszonötödiket.⁷³ Miután pedig az új céhlevelet 1694-ben megerősítették, a két évvel korábbi a kialakult visszás helyzet miatt egyszerűen hatályon kívül helyezték.⁷⁴

A céhlevélbe az artikulusokon kívül további fontos megjegyzéseket is bejegyeztek. Egyrészt, hogy 1694. július 19-én a vármegye közgyűlésén ünnepélyesen kihirdették az új kiváltságlevelet. Másrészt 1703. október 31-én Matusék András választott skopjai püspök,⁷⁵ a káptalan nagyprépostja és kanonokja újabb két, vallási tárgyú artikulust illesztett a szövegbe.⁷⁶ Ez utóbbit 1735. november 16-án a vármegye közgyűlése is elfogadta és megerősítette.⁷⁷

Az Újvárosban megtelepedett fazekasok a káptalanhoz, mint földesurukhoz 1634-ben fordultak privilégiumuk kiadásának ügyében. Az iratban megnevezett, a helyi és a környékbeli fazekasokat képviselő öt mester, Izbégi Sáfrány György, Németh István, Győri János, Bernard Bálint és Kapronczai János a Pozsony szabad királyi város ezen iparágának képviselői számára kiadott német nyelvű privilégium magyar fordításának átvételét és átírását kérte. A tizenegy artikulusból álló, 1633. június 15-én kelt pozsonyi kiváltságlevél esetében fontos megjegyezni, hogy az 1569-ben kiadott eredeti rendtartás átdolgozott és aktualizált változata volt.

A győri fazekasok kérésére átadott iratot a káptalan további öt cikkellyel bővítette, a helyi viszonyokhoz szabta. A süveggyártókéhoz hasonlóan ez esetben is három a hitélet,⁷⁸ míg a további kettő a konkurencia letörésének kérdésével foglalkozott. A 17. század folyamán a kiváltságlevelet négy győri püspök is megerősítette: Trakostyáni Draskovich 1636. február 18-án, Szederkényi Püsky János (1651–1657)⁷⁹ 1651. február 13-án, Széchényi György (1658–1685),⁸⁰ valamint Kollonich Lipót (1685–1695)⁸¹ 1688. június 21-én.⁸²

Egy tűzvészben megolvadt pecsét megújítása miatt Groll Adolf győri püspök (1733–1743)⁸³ a fazekasok rendtartását 1738. november 3-i dátummal megerősítette és újabb három ponttal kiegészítette. Ezek alapján a püspök saját birtokán, Györszigetben a német mesterek önálló céhet alakíthattak, és előírta azt

is, hogy a magyar céhbe is öt-öt tagot adjon a két nemzet. Ez utóbbiba pedig csak akkor vehetnek fel új tagot, ha valaki meghalt. Másrészt rendelkezett arról, hogyha a helyi mesterek fiai fazekas legénynek állnak, akkor előnyt élvezzenek a céhbéli felvételnél a máshonnan érkezettekkel szemben, valamint az új tagokat csak az artikulusban meghatározott összeg lefizetését követően lehet felvenni.⁸⁴

Szót kell még ejtenünk a céhek azon feladatairól, amelyekkel – bár kiváltságlevelaik nem tartalmazták – tagjaik, a közösség részeként tartoztak a városnak. Villányi hívta fel a figyelmet arra, hogy a regiment-alattvalóknak – szükség esetén – fegyveres szolgálatot is adniuk kellett.⁸⁵ A 16. és 17. században alakult céhek polgári jogviszonnal rendelkező tagjai részt vettek a város belső rendjéért felelős polgárőrség munkájában. Azt biztosan tudjuk, hogy fel voltak fegyverezve, hiszen a bécsújhelyi süvegkészítők kiváltságlevelének harmincadik artikulusa szerint a legényeknek egy heti bérüket kellett büntetésként befizetni, amennyiben eltitkolt fegyverüket (kést vagy törst) le nem tették, mielőtt a csapszék asztalához leültek.⁸⁶ A takácscéh 1694. évi kiváltságának hetedik cikkelye pedig tiltotta a mesterek és a legények számára, hogy fegyverrel jelenjenek meg a céhben.⁸⁷ Ez utóbbi arra enged következtetni, hogy az új privilégium megszövegezése előtt fegyveres összecsapásokra is sor kerülhetett az egymással szembefordult takácsok között.

Az iparúzó testületek tagjainak a tűzoltásokban is részt kellett venniük. Ezen esetekben a rendeletalkotók „kihasználták”, hogy a céhek jól szervezett közösséget alkottak. Erre remek példa Győr szabad királyi város 1749. május 29-én kiadott új tűzvédelmi rendtartása. Ebben, bár hangsúlyozták, hogy mindenkinek kötelessége a tűzek oltása; a feladatok elvégzésére a korszak legszervezett testületeit, a helyi céheket jelölték ki.⁸⁸ Eszerint, miután a veszedelemre figyelmeztető ágyúlövés eldőrdült, „ki-ki mindgyárt ébredgyen, és indullyon maga szoros kötelességérül meg-emlékezvén, és akár külső, belső Városunk akár a’ Majorokban az történyék, minden sörénységgel és készséggel az Tűzi veszedelemben lévő Ember házához siessen”.⁸⁹ Természetesen a négy általunk vizsgált céh tagjainak is részt kellett venniük az oltási munkákban. A rendelet negyedik pontja szerint a süveggyártók („Kalap-csinálók”) más testületekkel együtt „az öreg és kisebb Föcskendő-Szekerekhez rendeltetnek [...], kik-is mindgyárt azollyatén alkalmatossággal a’ Requisiteumos házhoz szaladván, és gondvisellések alá vevén a főcskendőket, azokkal siessenek a’ Tűzhöz”.⁹⁰ Ezzel egy időben – az ötödik cikkelyben foglaltak szerint – a magyar és a német vargáknak a mészárosokkal, a szappanosokkal, csizmadiákkal és kocsmatartókkal („Korcslás”)⁹¹ „kötelességek lészen a’ Lajtorjához szaladni és azokat hozzá tartozandó Csákllyákkal, Feiszékkal a’ Tűz felé vinni”.⁹²

A takácsok és a fazekasok feladatát a rendelet hetedik pontja rögzítette. Más céhek tagjaival együtt kötelességük volt, hogy „a’ közellebb való Kutakra, Dunára, Rábára, vagy Rábcára szaladgyanak, ottan az Víz-hordó Embereknek kezekhez mérvén, s adván a’ vizet, hogy annál szaporábban a’ Tűz oltására hordhassák”.⁹³

A CÉHEK SZERVEZETÉRŐL

Röviden szólnunk kell a céhek szervezetéről is. Az iparos testületek igen szigorú hierarchia mentén, piramisszerűen szerveződtek. Ennek legalján az inasokat találjuk, akiknek – mesterségtől függően – két, három vagy négy esztendeig tartott a tanulóideje. Ezt követően úgynevezett inaspróbát kellett tennie. Amennyiben ez sikerrel végződött, azaz elfogadták az általa készített portékát, akkor egy ceremónia keretében a legények közé lépett. Tanulása itt nem ért véget, de munkájáért már fizetséget kapott. Legényvei alatt tapasztalatgyűjtés céljából kötelező, ám iparáganként különböző időtartamú vándorlásra kellett mennie. Onnan visszatérve kérhette felvételét – a szigorúan meghatározott rendszabályok között – a mesterek közé.

Ha elfogadták mesterremekét, valamint az adott településen polgárjoggal rendelkezett, illetve, ha istenfélő, erkölcsös, tisztességes és becsületes ember hírében állt, lehetett tagja a céhnek. A kiváltságlevelaik céhbéli mesterként említik őket. Az iparos testület az új tagot ünnepélyes keretek között, egy-egy céhgyűlés alkalmával fogadta be. Ez alkalommal köteles volt leróni a felvételéért járó díjat, amelyet a céh igazságának neveztek. Ezt követően felolvasták előtte a céhlevelet és meg kellett esküdni az ebben található pontok/cikkelyek (*artikulusok*) betartására. Ezt a ceremóniát lakomával, általában ebéddel zárták le.

A céh élén egy – kétnemzetiségű tagság esetén gyakran két – céhmester állt, akit a tagok maguk közül

választottak minden évben az idősebb, tapasztaltabb és nős mesterek közül. Ő képviselte az adott ipar űzőit a hatóságok és a vevők előtt, felelősséggel tartozott a szervezet és a tagság ügyeit illetően. Kötelességei közé tartozott az inasfelvételen részt venni, a mestereket évente legalább négy alkalommal házába összehívni,⁹⁴ amely gyűlésen a felmerült vitás ügyeket megbeszélhették. Általában hónapról-hónapra ellenőriznie kellett a céhbeli mestereket, hogy az általuk előállított portékák megfelelő minőségűek legyenek. Meg kellett védenie a céhtagokat a kontárok vagy himpellérek konkurenciájától. Mindezeket felül őrizte a céhládát,⁹⁵ amelyben a céh iratait és vagyonát tartották.

A céheken belül fontos szerep jutott az atyamestereknek⁹⁶ is, akik a legények dolgait felügyelték. Az erre a tisztségre általában évente választott mesternek szállást kellett biztosítania a munkát kereső vándorlóknak, és három napig a céhlárában összegyűlt pénz terhére étkeztetnie őket. A céh tagságán belül a legfiatalabb mester lett a szolgáló vagy ifjúmester, akinek kötelessége volt különféle szolgáltatásokat elvégezni.⁹⁷

A céhek tagsága az egyházi ünnepeken, körmeneteken együtt, saját zászlójuk alatt jelent meg. Ezen jelképek használata Győrben – Szabó Péter kutatásai szerint – a 17. század húszas éveiben terjedt el;⁹⁸ melyről a német vargáké kivételével mindegyik céhprivilegium említést tesz. A fazekasok és a süveggyártók kiváltságlevelében azt olvashatjuk, hogy a káptalan az átvett privilegiumot kiegészítő első pontban a tagok számára kötelezővé tette, hogy saját zászlójuk legyen. Az utóbbi iparág űzői a magyar nyelvű panaszukban megemlítették, hogy nem kevés költségen ezt el is készítették.⁹⁹

A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ NÉHÁNY FOGALOM MAGYARÁZATA

A középkori, illetve kora újkori magyar történelemmel foglalkozó kutatók számára komoly problémát jelent a különböző fogalmak magyarra fordítása. Ugyanis, amennyiben létezik is mai megfelelője az adott szónak vagy kifejezésnek, jelentéstartalma igencsak megváltozott, átalakult az évszázadok során. A kiváltságlevelék latin nyelvű részeiben több alkalommal is előfordul az *oppidum* szó, amelyet a magyar történettudomány szinte kivétel nélkül mezővárosként fordít le. Szatlóczi Gábor kutatásai alapján azonban utóbbi elnevezés a 16–17. századi magyar nyelvű forrásokban inkább kivételesen, mintsem általánosan bukkan fel, történetírásunk mégis a két fogalmat egymás szinonímájának tekinti. Elterjedt vélekedés szerint tehát az *oppidum* jelentése mezőváros, amelyet ugyan „városnak” tarthatunk, de nem védelmezte fal polgárait, azaz nem számított valódi kulcsos vagy kerített városnak, „létét pusztán annak köszönhetette, hogy a különféle települések hierarchikus megkülönböztetéséhez, a város és a falu között egy új elemre volt szükség”.¹⁰⁰

Győr esetében azonban tudjuk, hogy a káptalanvárost már a középkor végén palánk- vagy sövényfal övezte,¹⁰¹ míg a bástyák és kurtinák kiépítését követően pedig a Magyar Királyság egyik legjobban megerősített és védművekkel ellátott településévé vált.¹⁰² Azaz – ezen logika mentén haladva – Győr nem lehetett mezőváros, így a latin szövegrészben előforduló *oppidumot* sem fordíthatjuk annak, csupán városnak. A Magyar Királyság városainak többségéről ugyan tudjuk, hogy fallal, árokkal, sorompókkal vagy kapukkal védelmezték, de a fogalmat azon településekre is alkalmazták, ahol ezek hiányában csak egy állandó őrszolgálat biztosította a közrendet, a polgárok nyugalalmát. Így az *oppidum* szót a 16. és a 17. században helyrajzi értelemben használták és egyszerűen várost, vagy az akkori gyakori szóhasználatban várast értettek alatta.¹⁰³

A kiváltságlevelék latin nyelvű részeiben több alkalommal előfordul a *civitas* szó. Míg az *oppidum* megnevezés alatt helyrajzi fogalmat értettek, addig a város vagy a város közösség értelemben használt alakját latinul az említett fogalommal írták. Szatlóczi megfogalmazása szerint: „a város (*oppidum*) tehát eredendően olyan falu (*villa*) volt, amely várral rendelkezett, ha pedig önálló egyházi és világi közösséget formált, akkor egyben *civitasnak* számított”.¹⁰⁴ Fordítására így a szövegkörnyezettől függően a közösség és a város szavak is alkalmasak.

A céh kiváltságok latin nyelvű részeiben találkozhatunk a *praesidium* fogalmával is. Magyar megfelelőjeként a történetírásunk a vár, végvár, végvárváros, végház és – az utóbbi időben – az erődváros kifejezést is használja. A szó valami ellen/élé ültetettet jelent. A 16. és 17. században magyarul legtöbb esetben

végháznak írták és mondták. Ez azonban nem a várat jelentette, hanem magát a valami elé, ellenében a végekre telepített (ültetett) sereget. A ház szót pedig ez esetben – a sessiohoz hasonlóan – a had hazája, otthona értelemben használták. Ily módon a végház lehetett egy (külső)várban vagy városban, mint Győrben, vagy akár egyszerre mindkettőben is. Leggyakrabban azonban a váron és városon kívül egy szabadföldi hóstátban létesítették.¹⁰⁵ Mindezek alapján a *praesidium* megnevezés fordítására legmegfelelőbbnek a végház szót tekinthetjük.

Végezetül szót kell ejtenünk a süveggyártó céh kiváltságlevelében szereplő Philipp Graf von Mansfeld tisztségének latin megnevezéséről is: *generalis capitaneus*. Csábító volna a kifejezést főkapitányként fordítani. Kétségtelen, hogy az alsó-ausztriai rendek zsoldján tartott győri végvidéki had *Obristjára* a 16. és a 17. századi magyar nyelvben használták e szót, ám még a kapitány és a királyképe megnevezéseket is.¹⁰⁶ A *generalis capitaneus* megnevezés sem csengett idegenül, hiszen a 16. században a Magyar Királyságba rendelt csapatok főparancsnokát értették alatta.¹⁰⁷ Az iratban miért ezt a kifejezést és nem a szintén használatos *supremus capitaneus Jauriensist* olvashatjuk? Erre nehéz egyértelmű választ adni. Talán a legközelebb akkor járunk az igazsághoz, hogyha azt feltételezzük, hogy a győri végvidékhez tartozó, de különböző helyekre – mint például Keszthelyre – rendelt hadak élére a 17. században gyakorlattá vált, hogy egy-egy főkapitányt (*supremus capitaneus*) neveztek ki.¹⁰⁸ Így egyrészt „megszaporodtak” az ezen tisztséget viselők; másrészt magát az egész győri végvidéket kormányzó és igazgató személy megnevezésére más kifejezést kellett találni. Ez lett a *generalis capitaneus*, amelyet generális főkapitánynak fordíthatunk.

A süveggyártók számára adott kiváltságlevelél magyar nyelvű kiegészítésének végén olvashatjuk, hogy „a mi birodalmunknak hasznára fordíthassanak”.¹⁰⁹ Felmerül a kérdés, miért fogalmazott így a győri káptalan jegyzője. A 16–17. századi magyar nyelvű iratokban gyakran előforduló kifejezés jelentéstartalma eltért attól, amit ma értünk alatta. A latin *dominium* szó eredeti jelentése birodalom, másként hatalom volt. Ezt azonban nem földrajzi értelemben használták, nem területre értették, hanem az a felett gyakorolt hatalmat jelentette.¹¹⁰ Ezen értelmezés szerint az elkobzott portékákat a győri káptalan hatalma alatt állók javára lehetett fordítani.

PÉNZ, PÉNZ, PÉNZ

Fontos szót ejtenünk a kiváltságlevelekben feltűnő különböző pénznemekről is. A legnagyobb címletnek az ezüst rajnai forint vagy másnéven a rajnai tallér számított,¹¹¹ melyekről a német varga és a süveggyártó céh kiváltságlevelében olvashatunk. Ezeket a 16. században 60 krajcárral váltották. A következő évszázadban azonban az inflációnak köszönhetően ez az érték megduplázódott. A krajcárból vertek 48, 24 és 12, majd I. Lipót uralkodása alatt 1, 2, 3, 6 és 15 címleteket is. Ez számított a mindennapok leggyakrabban használt fizetőeszközének. A takács és a fazekascéhek privilégiumában olvasható pénz erre a pénznemre vonatkozik.¹¹²

A német vargák kiváltságlevelének második artikulusában büntetésül egy batkát (*Batzen=pác=patz*) kellett befizetni, amely négy krajcárt ért.¹¹³ A süveggyártó, takács- és a fazekascéhek privilégiumában található bécsi, illetve bécsi fillér pedig a bécsi garasra, avagy Groschenre utalt. Ennek az értéke három krajcárnak felelt meg.¹¹⁴

A takácscéh kiváltságlevelének első artikulusában olvashatunk az egyszerűen csak „péNZ”-ként feltüntetett dénárrol is, mely a mindennapok leggyakrabban használt magyar fizetőeszköze volt. Egy magyar aranyforint 100 dénárnak felelt meg.¹¹⁵ Emellett említést kell tennünk arról is, hogy a német vargák privilégiumába beírt, 1760. évi bejegyzésben szereplő pénz már nem a krajcárra, hanem a forintra vonatkozott. Ez volt az úgynevezett konvenció forint.

SÚLY-, ŰR- ÉS HOSSZMÉRTÉKEK

Mivel a 17. században nem léteztek egységes mértékegységek, így az iratokban szereplő különböző súly-, űr- és hossz mértékek meghatározása nem könnyű feladat. Az akkori legelterjedtebb súlymértéknek a fontot tekinthetjük. A győri céh kiváltságokban azonban a szövegek írói, összeállítói nem jelölték, hogy

a bécsire, a magyarra¹¹⁶ vagy a pozsonyira gondoltak-e. A győri takács- és a fazekascéh esetében biztosan tudjuk, hogy az utóbbiról van szó, hiszen az ottani privilégiumokat vették át. Egy pozsonyi font 0,558 kilogrammnak felelt meg.¹¹⁷ A süveggyártó céh irataiban is találkozhatunk a font szóval. Mivel a győriek a bécsújhelyi kézművesek kiváltságlevelét másolták le, így ez esetben az egész Alsó-Ausztriában használt bécsi fontra gondolhatunk. Ez pedig 0,56122 kilogrammnak felelt meg.¹¹⁸

A süveggyártók privilégiumában feltűnik egy másik súlymérték is, a lat. Ez esetben is joggal állíthatjuk, hogy a bécsit vette alapul a német nyelvű irat megszővegezője. Bécsben pedig egy lat 1/32 bécsi fontnak felelt meg, ami a 17. században 17,5381 gramm volt.¹¹⁹

Az iratokban a súly- mellett űrmértékek is előfordulnak. A takácscéh kiváltságlevelében felbukkan a messzely. Ez az űrmérték Pozsonyban a 17. században 0,4197 liternek felelt meg.¹²⁰ Említést kell tennünk a német vargák és a takácsok privilégiumában előforduló kanta kifejezésről is. A Bajorországból és Ausztriából származó szó (*Kanne*) 1598-ban tűnik fel hazánkban űrmérték jelentéssel. A meghatározás szerint egyfűlű, széles szájú, korsószerű edény, amely hozzávetőlegesen 8 liter bor tárolására volt alkalmas.¹²¹

Mindezekon kívül a takácscéh kiváltságlevelében találkozhatunk két hosszsmértékkel is. Elsőként a mérföldet kell megemlítenünk. A magyar mérföld méterben számított hosszára vonatkozóan különböző adatokat ismerünk: eszerint 7590 és 8973,4 méter között változott a hossza. A méterrendszer bevezetésekor, 1874-ben egy magyar mérföld 8353,6 méter volt.¹²² A másik előforduló hosszsmérték a rőf. Ez a német területekről terjedt el a Magyar Királyságban. A bécsi Stephansdom kapujában 1450 körül elhelyeztek két rőf-etalonot. A felső a bécsi közönséges, azaz kisebb posztórőf, amelynek hossza 77,53 centiméter volt. Az alsó, azaz a nagyobbik bécsi vászon rőf hosszát 89,78 centiméterben határozták meg. Mivel a győri takácsok a pozsonyiak kiváltságlevelét vették át, így esetükben az e városban használt hosszsmértéket tekinthetjük mérvadónak. Pozsony 16. századi jogkönyvének 1510 körül beírt 158. pontja – egyéb mértékek mellett – a rőf hiteles használatára is kötelezte a polgárokat. E mértékegység helyi etalonjának, amelyet a városháza kapujába erősítettek, 78,3 centimétert adtak meg.¹²³

*

A kiadványban közölt négy dokumentum füzet alakú. Az anyagaikra és lapjaik számára vonatkozó adatokat az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

Céh neve	Az irat anyaga	Lapok száma
Német varga céh	Papír	6
Fazekas céh	Pergamen	6
Süveggyártó céh	Pergamen	10
Takács céh	Papírba kötött pergamen	6 pergamen és 1 papírlap

A német varga céh kiváltságlevelének az 1760. évi kiegészítésén a testület saját rányomott vörös viaszpecsétje található. A fazekasokét négy győri püspök (Draskovich, Püsky, Kollonich és Groll) pecsételte meg, ezek közül mára csak egynek a töredékét láthatjuk. A süveggyártó céh privilégiumán nem maradt fent pecsét. A takács céh artikuluslevelén I. Lipót német-római császár és magyar király címeres viasz cipőpecsétje függ ezüst, vörös, arany és kék színű csavart zsinóron.

A magyar, latin és német nyelvű szövegek kiadásánál a *Fons* 2000-ben megjelent, *A történeti források kiadásának módszertani kérdései* című tematikus számában a kora újkori forráskiadással foglalkozó Bak Borbála és Soós István cikkeinek ajánlásait vettük figyelembe és használtuk fel.¹²⁴

JEGYZETEK

- ¹ Szádeczky II. 1913. 263.
- ² Jankó 1934. 416.
- ³ Villányi 1882. passim
- ⁴ Szávay 1896. 225–251.
- ⁵ Bedy 1941. 108–119., 182–188.; Bedy 1942. 21–29., 92–95., 131–143., 181–194. Bedy egyéb, a győri iparossággal foglalkozó művei: Bedy 1930a. 162–173.; Bedy 1930b. 293–301.
- ⁶ Jankó 1933. 132–135.; Jankó 1934. 415–446.; Jankó 1936. 98–106.; Jankó 1937a. 132–135.; Jankó 1937b. 151–166.; Csizmadia 1939. 26–31.
- ⁷ Szeretnénk jelezni, hogy a győri céhekre és iparosságra vonatkozó igen terjedelmes és szerteágazó szakirodalmat Nemesné Matus Zsanett 2016-ban megjelent művében felsorolta, ezért ettől eltekintünk és csak a (munka szempontjából) legfontosabbakat említjük meg. Nemesné 2016. 651–652.
- ⁸ Mucsi 1960. 77–86.; Czigány 1962. 97–116.; Czigány 1963. 207–228.; Czigány 1965. 413–428.; Czigány 1967. 149–178.; Czigány 1968. 123–140.; Czigány 1970. 187–211.
- ⁹ Timaffy 1965. 365–374.; Timaffy 1966. 151–166.; Timaffy 1973. 227–239.; Timaffy 1991. 139–142.
- ¹⁰ László 1965. 375–412.
- ¹¹ Domokos 1964. 83–98.; Domokos 1970. 213–228.; Domokos 1974. 101–164.; Domokos 1994. 172–204.; Domokos 2001. 265–269.
- ¹² Lengyel 1965. 29–31., 40.
- ¹³ Balázs 1975. 279–293.; Gecsényi 2008. 91–114.
- ¹⁴ Horváth 1998. 161–174.
- ¹⁵ Perger 2002a. 213–238.
- ¹⁶ Nemesné 2016. 651–692.
- ¹⁷ Szabó 1979. 167–230.; Szabó 1986. 135–207.; Szabó 1988. 135–208.
- ¹⁸ Nemesné–Szabó 2010.
- ¹⁹ Nemesné 2021. 9–26.
- ²⁰ Szádeczky II. 1913. 263.; Jankó 1934. 416.
- ²¹ Tuza–Vissi 2000.; Vissi 2003.; Tuza–Vissi 2005.
- ²² A céhlevél magyar nyelvű részeit adták közre: Vissi 2003. 33–37.; 62–66.
- ²³ Tuza 2018. passim
- ²⁴ Granasztói 1980. 178–179.
- ²⁵ Bácskai 1965. 36–40.; Bácskai 2002. 47.
- ²⁶ Granasztói 1980. 179., 183–188.; Bácskai 2002. 47.
- ²⁷ Szádeczky I. 1913. 27–29.; Szűcs 1955. 111–122.; Bácskai 1965. 52–61.; Kaszás 1996. 7.; Bácskai 2002. 47.; Nemesné 2021. 10.
- ²⁸ Győrrel kapcsolatban lásd: Nemesné 2016. 651–692.
- ²⁹ Szűcs 1955. 111–122.; Bácskai 1955. 51–61.; Granasztói 1980. 189.; Bogdán 1989. 24.; Kaszás 1996. 7.; Bácskai 2002. 50.; Tuza 2018. 17.
- ³⁰ Szűcs 1955. 112.
- ³¹ Bácskai 2002. 47.
- ³² Szűcs 1955. 112–122.; Granasztói 1980. 189–190.
- ³³ Bedy 1938. 41–352.
- ³⁴ A legénytársulás számos funkciót ellátott. Egyebek mellett gondot fordított a vándorló legények elhelyezésére, a tagjainak betegsége esetén történő istápolására, a meghalt társak temetésére és a vallásos élet megerősítésére is. Villányi 1882. 25.; Bedy 1930a. 162–173.; Gecsényi 2008. 92–93. A győri kézművesek barokk kori vallási kötelezettségeiről lásd: Szabó 2004. 83–102.
- ³⁵ Gecsényi 2008. 93.
- ³⁶ Gecsényi 2008. 92–93. A győri iparosság kezdeteiről lásd: Bedy 1941. 108–119., 182–188.; Bedy 1942. 21–29., 92–95., 131–143., 181–194.; Nemesné 2016. 655. A polgárok között kimutatható iparúzókkal kapcsolatban lásd: Horváth–Nemes–Vajk 2019. 153–196.
- ³⁷ Maggiorotti–Banfi 1933a. 1–45.; Maggiorotti–Banfi 1933b. 156–173.; Domokos 2021. 44–69.
- ³⁸ Pálffy 1999. passim; Gecsényi 2008. 94–95.; Tuza 2018. 17.
- ³⁹ Az 1566. évben két szíjgyártó, két kardcsiszár, két lakatos, egy nyereggyártó, két pajzsgyártó, két kovács és további meg nem nevezett iparosok szerveződtek egy céhbe, míg két évvel később, 1568-ban a hat szabómester tette meg ugyanezt. Gecsényi 2008. 95.; Nemesné 2016. 655.; Nemesné 2021. 10.
- ⁴⁰ Tuza 2018. 17.
- ⁴¹ Erre lásd: Nemesné 2016. 652–691.
- ⁴² Életéről és győri tevékenységéről lásd: Pálffy 1999. passim.
- ⁴³ Győr Megyei Jogú Város Levéltára (GyMJVL) Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Német vargák artikulusai XV. 3. 26. kötet; Bedy 1942. 93.; Gecsényi 2008. 98.
- ⁴⁴ Villányi 1882. 103.; László 1965. 375–412.; Nemesné 2016. 652–691. Nem csupán Győrbe, hanem a végvidék más végházaiba is érkeztek kézművesek. László 1965. 389–392.
- ⁴⁵ A szó eredeti értelme szerint az egy rend/tendtartás alá tartozó, egy szervezetben lévő gyalogosok. Ez esetben az Obrist alá rendelt, és az alsó-ausztriai rendek vagy az uralkodó közvetlen jövedelmeiből (birodalmi segély, adók és vámok) finanszírozott gyalogosok és lovasok összességét értették alatta, nemzetiségi hovatartozásuktól függetlenül. Bagi 2020. 15–16.
- ⁴⁶ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Német vargák artikulusai XV. 3. 26. kötet
- ⁴⁷ Villányi 1882. 103.; Szávay 1896. 133.; Gecsényi 2008. 97–98.; Nemesné 2021. 11.
- ⁴⁸ Raimondo Montecuccoli (1609. február 21.–1680. október 16.) a győri had Obristja tisztséget 1660 és 1680 között töltötte be. Pálffy 1997. 277.
- ⁴⁹ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Német vargák artikulusai XV. 3. 26. kötet

- ⁵⁰ *Gecsényi* 2008. 110.
- ⁵¹ *Szávay* 1896. 94–204.; *Bedy* 1938. 11–419. passim
- ⁵² Philipp Graf von Mansfeld (1589–1657. április 8.) a győri had *Obrištja* tisztséget 1643 és 1657 között töltötte be. *Wurzbach* 1867. 402.; *Pálffy* 1997. 277.
- ⁵³ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süvegyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet
- ⁵⁴ Tulner Péter süvegyártó 1636 januárjában kapta meg a városi polgárjogot. *Morvai* 2007. 58.; *Dominkovits* 2011. 149.
- ⁵⁵ *Szabó* 2004. 83–102.
- ⁵⁶ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süvegyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet; *Bedy* 1942. 27–28.
- ⁵⁷ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süvegyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet; *Szávay* 1896. 225–228.; *Bedy* 1942. 28.; *Gecsényi* 2008. 109.
- ⁵⁸ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süvegyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet; *Szávay* 1896. 228.; *Bedy* 1942. 28.
- ⁵⁹ *Nemesné* 2021. 21.
- ⁶⁰ *Bedy* 1942. 21–22.; *Domokos* 1994. 172.
- ⁶¹ A húsz artikulusból álló céh kiváltságot 1579. június 5-én Pozsony város magisztrátusa újra megerősítette. *Špiesz* 1978. 442–446.; *Domokos* 1994. 173.
- ⁶² Győri Egyházmegyei Levéltár (GyEL) A győri káptalan hiteleshelyi levéltára, Felvallási jegyzőkönyvek 7. k. 639.; *Bedy* 1942. 21.; *Domokos* 1994. 173.
- ⁶³ *Domokos* 1994. 173.
- ⁶⁴ Benkovic alias Takács István 1623. április 24-én választották és 28-án eskették fel városi esküdteknek. Öt évvel később, 1628. április 24-én már őt választották a város főbírójává. Ideiglenesen ezt a tisztséget már 1628. január 20-tól betöltötte. Ezt egy évig bírta, hiszen 1629-ben újra esküdtként találkozunk a nevével. A következő esztendőben pedig a városháza pincéjében található borok miatt állt bíróság elé. Az 1624-ben végrendelkező Fejérvári Mihály testamentumának tutora volt, emellett további három végakarát hitelesítésénél segédkezett. Benkovic István 1633. június 19-e előtt hunyt el. *Horváth* 1995. 101., 110., 113., 122.; *Morvai* 2007. 48.; *Dominkovits* 2008. 38.; *Dominkovits* 2010. 6–155. passim; *Dominkovits* 2011. 175.; *Dominkovits* 2014. 150.; *Horváth* 2017. 98.
- ⁶⁵ Szalai Mártonnak 1628-ban Szombat avagy Szabó Mihállyal volt peres ügye, amely a felek megegyezésével zárult. *Dominkovits* 2010. 77., 95.
- ⁶⁶ GyEL A győri káptalan hiteleshelyi levéltára, Felvallási jegyzőkönyvek 7. k. 639–643.; GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet; *Bedy* 1942. 21–22.; *Domokos* 1994. 173.
- ⁶⁷ GyEL A győri káptalan hiteleshelyi levéltára, Felvallási jegyzőkönyvek 7. k. 643–644.; *Bedy* 1942. 22.; *Domokos* 1994. 173.
- ⁶⁸ Fortner Gergely 1688. február 20-án nyert városi polgárjogot. Ezt követően két személyt is ajánlott győri polgárnak: 1693-ban Szakács Simon újvárosi takácsot, míg 1701-ben Hebe Lukácsot. *Morvai* 2007. 101., 113., 119.
- ⁶⁹ Fülöp János 1695-ben Posta Mihályt és Pretsijak Mátyást ajánlotta a város polgárai közé felvenni. A következő, 1696. esztendőben pedig Horvát Márton szabólegényt. *Morvai* 2007. 115–116.
- ⁷⁰ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet; *Bedy* 1942. 22.; *Domokos* 1994. 174.; *Vissi* 2003. 33–37.
- ⁷¹ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet
- ⁷² Az 1703. évi újvárosi telekösszeírás szerint egy házzal rendelkezett, amely két szobából és egy konyhából állt. *Perger* 2002b. 39.
- ⁷³ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet; *Bedy* 1942. 22.; *Domokos* 1994. 174.; *Vissi* 2003. 62–66.
- ⁷⁴ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet
- ⁷⁵ Matusek Andrásról lásd: *Villányi* 1882. 120., 195., 197., 206.; *Szávay* 1896. 197–270. passim
- ⁷⁶ *Szabó* 2004. 83–102.
- ⁷⁷ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet
- ⁷⁸ *Szabó* 2004. 83–102.
- ⁷⁹ *Bedy* 1938. 14., 420., 426., 430.
- ⁸⁰ *Szávay* 1896. 103–204. passim; *Bedy* 1938. 34., 40., 178., 269., 436.; *Koltai* 2003. 311–318.
- ⁸¹ *Wurzbach* 1864. 361.; *Szávay* 1896. 116., 197., 204., 264.; *Bedy* 1938. 440., 447. *Lakatos* 2003. 319–325.
- ⁸² GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Fazekas céh artikulusai XV. 3. 6. kötet; *Bedy* 1941. 186–187.; *Lengyel* 1965. 29–31.; *Szabó* 2004. 95.
- ⁸³ *Szávay* 1896. 175., 194.
- ⁸⁴ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Fazekas céh artikulusai XV. 3. 6. kötet
- ⁸⁵ *Villányi* 1882. 103.; *Bogdán* 1989. 39.
- ⁸⁶ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süvegyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet
- ⁸⁷ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet
- ⁸⁸ *Sáry* 1995. 2.
- ⁸⁹ *Sáry* 1995. 28.
- ⁹⁰ *Sáry* 1995. 29.
- ⁹¹ A korcsolásokra lásd: *Varga* 2010. 255.
- ⁹² *Sáry* 1995. 29.
- ⁹³ *Sáry* 1995. 29–30.
- ⁹⁴ Ezen alkalmakkal úgynevezett behívótablát küldetett körbe. *Bogdán* 1989. 28.
- ⁹⁵ Szabó Péter megállapítása szerint a céhláda a bibliai Frigyláda feltételezett formájában és eszmeiségében találta meg a mintaképét. *Szabó* 2004. 83. A győri takácsok 17. századi céhládáját lásd: *Nemesné–Szabó* 2010. 44., 109–110.
- ⁹⁶ A süvegyártó céh német nyelvű privilégiumában Führerként szerepel. GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süvegyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet.
- ⁹⁷ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet; GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári

- gyűjteménye, Fazekas céh artikulusai XV. 3. 6. kötet; GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süveggyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet; GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Német vargák artikulusai XV. 3. 26. kötet; Szádeczky I. 1913. 165–166.; *Bogdán* 1989. 26–31., 43–64.
- ⁹⁸ Szabó 2004. 87–88.
- ⁹⁹ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Fazekas céh artikulusai XV. 3. 6. kötet; GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Takács céh XV. 3. 3. kötet; GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süveggyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet
- ¹⁰⁰ Lakatos 2019. 12.; Szatlóczi é. n.
- ¹⁰¹ Erre lásd Kjátib Cselebi leírását az 1529. évi ostromról: „A 935-ik évben mikor Szülejmán szultán Bécs vára ellen ment, ennek lakosai nem hódoltak meg, ezért a sáhi parancsára szélteben ágyúzták és a külvárosa elégett, innen nevezik Janik néven”. Török történetírók 1916. 223.
- ¹⁰² Lásd: 35. lábjegyzet.
- ¹⁰³ Bár kétségkívül tetszetős és elragadóan egyszerű ez a fajta levezetés, mégis úgy gondolom, hogy Szatlóczi Gábor kutatásait a témában ide citálva érdemes a fogalmakat tisztázni. A *Győri Tanulmányok*ban megjelent cikkében rámutatott ugyanis arra, hogy az *oppidum* fogalma leegyszerűsítve „(be)lépés/láb elé” vetett akadályt, azaz *op-pedot* jelent. Szatlóczi 2020. 24–26.; Szatlóczi é. n. Mi akkor a mezőváros? – adódik a kérdés. Szatlóczi meglátása szerint a *mező* előtag pusztán a település földrajzi környezetére utalt. Tehát olyan várost, *oppidumot* jelölt, amely egy mezőn állt. Azaz ebben az esetben is az elnevezés inkább a földrajzi környezetre, jelesül például a Nagyalföldre, mintsem a település agrár jellegére, vagy építészeti arculatára utalt. Ezek ugyanis ugyanúgy lehetnek fallal körülvett kulcsos városok, mint a három folyó, illetve a Kisalföld és a Bakony találkozásánál épült Győr. Így forrásainkban éppen úgy előfordulnak *oppidum*nak írt „mező kulcsos városok”, mint „egyéb mező városok” és „kerített városok”. Szatlóczi é. n.
- ¹⁰⁴ Szatlóczi 2020. 25.
- ¹⁰⁵ Szatlóczi 2020. 30–31. Lásd még: Végh 2007. 117–136.
- ¹⁰⁶ Lásd: *Wathay* 1976. passim
- ¹⁰⁷ Pálffy 1997. 276. A *captain general* vagy *Kapitän-General* a 14. század óta több európai hadseregben a legfőbb parancsnoki rangot jelenti. A 16. században német nyelvre *Obrist-Feldhauptmann*ként fordították.
- ¹⁰⁸ Végh 2007. 102–116.
- ¹⁰⁹ GyMJVL Gyűjtemények, Céhíratok levéltári gyűjteménye, Süveggyártó céh okmánya XV. 3. 7. kötet
- ¹¹⁰ Szatlóczi 2016. 84–86., 114., 117.
- ¹¹¹ Buza 2021. 103.
- ¹¹² Buza 2020. 426–427.
- ¹¹³ Buza 2020. 427.
- ¹¹⁴ Vissi 2003. 193.; Buza 2020. 427.
- ¹¹⁵ Buza 2020. 427.
- ¹¹⁶ Bogdán 1991. 447.
- ¹¹⁷ Bogdán 1991. 443., 447–448.
- ¹¹⁸ Bogdán 1991. 443.
- ¹¹⁹ Bogdán 1991. 451–452.
- ¹²⁰ Bogdán 1991. 451–452.
- ¹²¹ Bogdán 1991. 217.
- ¹²² Bogdán 1978. 85.
- ¹²³ Bogdán 1978. 102–103., 111.; Tuza–Vissi 2000. 49.
- ¹²⁴ Soós 2000. 81–90.; Bak 2000. 91–138.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
NÉMET VARGA CÉH	19
FAZEKAS CÉH	27
SÜVEGGYÁRTÓ CÉH	37
TAKÁCS CÉH	55
A CÉHLEVELEK HASONMÁSAI	66
NÉMET VARGA CÉH	67
FAZEKAS CÉH	79
SÜVEGGYÁRTÓ CÉH	89
TAKÁCS CÉH	109
FELHASZNÁLT IRODALOM	123
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	129
HELYNÉVMUTATÓ	133

